

Отримано: 16 квітня 2019 року

Прорецензовано: 22 травня 2019 року

Прийнято до друку: 23 травня 2019 року

e-mail: olganchukova07@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-6(74)-136-138

Ванденко О. А. Поетика сюжету твору Г. де Бройна «Життя Жан-Поля Фрідріха Ріхтера». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6(74), червень. С. 136–138.

УДК: 821.112.2–312.6.09

Ванденко Ольга Анатоліївна,*старший викладач кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***ПОЕТИКА СЮЖЕТУ ТВОРУ Г. ДЕ БРОЙНА «ЖИТТЯ ЖАН-ПОЛЯ ФРІДРІХА РІХТЕРА»**

У статті розглянуто специфіку життєпису письменника ХХ ст. Гюнтера де Бройна «Життя Жан-Поля Фрідріха Ріхтера», в основу якого покладено біографію і діяльність надзвичайно складного, суперечливого, багатогранного митця слова к. ХVІІІ – поч. ХІХ ст. Письменник ХХ ст. розуміє своє завдання не тільки виключно у площині культурно-історичній, у плані заповнення прикрої духовної прогалини, на яку особистість Жан-Поля аж ніяк не заслуговує. Де Бройн віддає належне історії і осмислює своє завдання як моральний вчинок у глобальній перспективі розвитку культурно-філософської думки століть. Особливу увагу зосереджено на художній організації літературного твору.

Ключові слова: художня біографія, романтизм, поетика, композиція.

Olga Vandenko,*senior lecturer of English philology and methodology of English Language Teaching Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University***POETICS OF THE ARTISTIC WORK
«THE LIFE OF JEAN-PAUL FRIEDRICH RICHTER» BY G. DE BRUYN**

The article analyzes the poetics of the artistic work of the contemporary German writer Gunter de Bruyn «The Life of Jean-Paul Friedrich Richter», based on the biography and activity of an extremely complex, controversial, multi-faceted artist of the word of the late 18th – the beginning of the 19th century. The writer of the twentieth century is interested in man of the past not only in connection with the era in which this man lived and the business he was engaged. The writer is interested in the personality itself as a personality with all the set of problems associated with him. Gunter de Bruyn looked at his predecessor in a new way. He tried to understand what the predecessor thought about the main thing in life and its essence. The author embraced predecessor's phenomenon completely, such as he had been, and tried to understand and explain it, to learn all the sources that report about the life and work of Jean-Paul. Both the psycho-physiological and characterological approach, and in some way – even an idealistic direction, are presented in the image of the artist of the past, because G. de Bruyn models the biography of the hero, relying on the reductionist principle of factual reliability, and refraining from the idea of self-sufficiency of artistic (for example, novel) narrative fiction.

Key words: biographical fiction, Romanticism, poetics, composition.

Постать відомого німецького письменника Жан-Поля Фрідріха Ріхтера (1763–1825) привертає увагу багатьох митців слова [8; 9; 11], літературознавців [2; 6; 10]. Дослідник Т. Мейснер відмітив, що ґрунтовних біографій про Жан-Поля дуже мало («Mit seinen Biographen hatte Jean Paul bislang kein Glück, denn es gibt sie nicht in nennenswerter Zahl» [7]) і окремо виділяє «прекрасну книгу», з якої проникливо постає образ письменника, саме – де Бройна: «Einzig Günter de Bruyns schönes Buch «Das Leben des Jean Paul Friedrich Richter», das quer zum Zeitgeist und den ideologischen Vorgaben 1975 in der DDR erschienen ist...» [7]. Зазначимо, що твір де Бройна у вітчизняному літературознавстві майже не досліджений, цим і визнається актуальність обраної нами теми.

Завданням даної розвідки є аналіз поетики сюжету твору сучасного письменника, з'ясування його стилістичних особливостей.

Специфіка життєпису письменника ХХ ст. полягає тому, що у творі поєднуються елементи різних дискурсивних технік, які створюють фактографічну оповідь, синтезуючи розмаїття фрагментів реальності, викладених у документах. Вони взаємодіють, начебто переростають і перетворюються один в одного. Тому цей твір має складну архітектоніку. У післямові де Бройн визначає жанрові особливості своєї книги, декларуючи відступ від жанру роману: «... побіжний план роману про Жан-Поля невдовзі був відкинутий» [5, с. 372]. З цього приводу О. Верстакова слушно зазначила, що твір де Бройна не укладається ні в межі роману, ні в межі есе або будь-якого іншого жанру [3]. Важливо, що саме книгу де Бройна зараз називають «моделлю літературної біографії» [4, с. 18] («ein Modell einer literarischen Biographie»). Р. Бербіг вважає, що «... де Бройн довіряв впливу документального матеріалу, поважав фактичну свободу, що не була принесена в жертву поетичній свободі, і не довіряв здатному паралізувати тону зображення всезнаючих біографів» [4, с. 18–19]. Критик переконаний, що книга подала зразок для письменників, які створюють біографії («Sie gab ein Maß vor, an dem sich zukünftige Biographien zu messen hatten und haben» [4, с. 19]). Таким чином, життєпис де Бройна можна розглядати як художньо-публіцистичну прозу, що синтезує естетичний досвід багатьох жанрових традицій.

У книзі розгорнута широка хронологічна панорама, яку цементує життєпис Жан-Поля, детально простежений з того самого дня 21 березня 1763 року, коли пані Розіна Ріхтер народила сина, названого Іоганном Паулем Фрідріхом Ріхтером, і до того дня 17 листопада 1825 року, коли письменник, відомий під ім'ям Жан-Поль, помер, а це ціла епоха в розвитку мистецтва, літератури. Проте сам образ Жан-Поля не будується, як у традиційній романізованій белетризованій біографії, на послідовному розгортанні лінійного темпорального ряду, а синтезується на перетині констант-мікротекстів, які лише зовні справляють враження самостійних або малозв'язаних з лінією біографії героя: зокрема виділяються історично-соціальний ряд хронікального зображення дійсності, культурно-історичний контекст і літературний план, власне літературознавча оцінка

на та коментуюча царина. На їх пересіченні, взаємодії, кристалізації ідейно-тематичних домінант ґрунтується і виникає контекстуальний біографічний ряд книги. Прив'язка до документу робить оповідь позбавленою однозначної поступової (нібито прогресивної) послідовності, біографічна лінія багато у чому сплавлена із мозаїки предметно-тематично і асоціативно упорядкованих внутрішніх текстів, які позначені власною логікою, переконають як зовнішньою життєподібною строкатістю, так і широким диханням об'єднувального задуму, відрізняються спаяністю і єдністю думки. Це підкреслює членування на главки (у німецькому виданні з характерним пропуском, – ніби береться дихання після кожної глави).

Автору властива схильність підкреслити і посилити розгалужену внутрішню дрібність надзвичайно багатонаселеного і багатопланового полотна, яке вже з цієї причини далеко відступає від традиційної біографії – з нього можуть бути виділені внутрішні, сюжетно завершені лінії-історії, наприклад, драматичний «веймарський» текст, аналітичний контекст жан-полевських творів, порівняно-типологічне тло біографій великих сучасників, «жіночий» контекст, «історико-літературний» план, соціокультурний, сімейно-побутовий та інші. При цьому зображально-портретний план не позбавлений свідомою об'єднувальною ілюзорністю. Помітно, що автор не намагався вести оповідь у чітких хронологічних рамках, саме тому він майже скорочує чи розтягує реальний фізичний час свого героя. Тобто, оповідач послідовно розгортає твір не-романної структури. Отже, книга де Бройна – не романізована біографія, а художнє портретування з елементами історіографії та хронікального аналізу, вона перенасичена багатьма фабульно завершеними в собі малими історіями. Розвиток начебто побічних, поліфонічно пов'язаних тем і численні асоціативні перегуки між ними взагалі руйнують будь-яку хронологію, так що інколи здається, нібито події, які згадані в оповіді, одразу ж зникають, розмиваючись у сюжеті, немовби стираються з погляду основного сюжету, оскільки носять прикладний, ілюстративний характер по відношенню до узагальнюючих історико-культурних фактів та подій не приватного, а загальнонімецького рівня. Так, відштовхуючись від периферійних сюжетних прошарків і накладаючи їх один на одного, де Бройн розробляє надзвичайно інтенсивні стрибкоподібні оповідні мотивації біографії Жан-Поля – прямі і непрямі, випереджаючі і ретроспективні, співвіднесені з лінією долі героя безпосередньо і віддалено-опосередковано.

Мета подібних прийомів – створити неупереджене, «неприкрашене» саморухоме полотно, на якому образ письменника віддаленої епохи виступив би з-під пера зовнішньо безпристрасного колеги по ремеслу і, можливо, навіть у чомусь побратима по духу, – у всій його масштабності, позбавленій хибного перебільшення або непотрібного поклоніння. Автор мотивує свою творчу позицію, принципи свого підходу, в нашому розумінні – принципи рецепції: «Виткану біографіями червону нитку не протягнеш крізь життя такого генія, як він, у глянцевий папір шанування не загорнеш. Якщо біографія не вдовольняться зведенням пам'ятника, вона не повинна згладжувати суперечностей» [1, с. 191].

Одним із принципів побудови «Життя Жан-Поля Фрідріха Ріхтера» став проблемний виклад невіршених суперечностей. Письменник, нібито сумніваючись, що читач не помітить провокованої оповідачем суперечливості характеристик, парадоксально повідомляє: «Як будь-яке бурхливе життя, сповнене протиріч і його життя; сповнена протиріч і його творчість; у них його велич, його межі, його краса і його зачарування. Будь-яке плуначення цієї творчості будується на подвійній основі, тому вона швидко руйнується. Лише той, хто мало знає або навмисно багато не помічає, може впевнено говорити про нього. Чим більше вчитуєшся, чим уважніше вникаєш у нього, чим більше його осягаєш, у тим більшу розгубленість укидає тебе ця різноманітність» [1, с. 191]. Внутрішньо епістемологічну суперечність, тематизовану як принцип побудови окремих глав, автор поклав в основу художньо-концептуальної ідеї твору, зокрема – на сюжетному, персонажному, оповідному рівнях.

Яким би не було походження тих або інших виявлених та окреслених оповідачем протиріч, виведених у біографічній тканині, їхня нерозв'язність не розглядається де Бройном як результат недосконалих дій та вчинків персонажів або природних недоліків тодішнього життєвого плину, оскільки під пером біографа-аналітика несумірності й парадокси суцього стають усвідомленим філософсько-конструктивним елементом, певним структурним важелем художнього світу твору. Принцип суперечностей як провідний епістемологічний стрижень реалізується протягом усього твору і на різних структурних рівнях. До них належить зіткнення різних характеристик персонажів в окремих главах, різка зміна тону розповіді та переакцентування оцінки, уявна логічна незбіжність документального фрагменту і авторського коментарю до нього. Те, що де Бройн протягом твору неодноразово безпосередньо привертає увагу читача до наявності концептуальних смислових протиріч або зсувів, глибоко мотивовано концепцією біографії-діалогу. Прийом створення дисонансів вказує на виражений художній розрахунок – автор прагне динаміки зображення, спрямованого на бездонну невичерпність людського життя. Основною сферою суперечностей є призматична характеристика образу та внутрішнього світу героя. У ході роботи над «Життям Жан-Поля Фрідріха Ріхтера» у автора склалась філософська концепція, з погляду якої відкрита лінія життя, відбита в тексті, представляла цінність як така. Тільки проблемно навантажений, тобто неоднозначний внутрішньо-суперечливо неостаточний твір сприймався де Бройном як адекватний власне біографічній реальності. На основі філософської концептуалізації переживання біографізму як власне діалогічного ґрунтувалася поетика твору-розвідки, в якому домінує дискурсивне омовлення прямого слова оповідного викладу.

Письменник об'єднує деякі взаємовиключні антиномії та контрастні особливості життя і творчої манери Жан-Поля, що він помітив під час вивчення документальних джерел: «Скутість і відвертість, широта і вузькість, жарт і серйозність, надмір почуттів і тверезість тісно стикаються одне з одним» [1, с. 193]. Це лаконічне формулювання розгорнуто втілюється в концепції особистості та «свідомості» в процесі реконструювання і нового проживання «я» Жан-Поля у книзі письменника ХХ ст. Для де Бройна «Жан-Поль – реаліст і мрійник, прихильник «маленької людини» і провісник нових суспільних ідеалів – письменник суто сучасний» [1, с. 19]. Біограф відчуває глибоку внутрішню спорідненість саме з цими гранями особистості свого попередника, сприймаючи його водночас як спрямованого у майбутнє реаліста-мрійника. Він торкається майже всіх особистісних сфер життя і творчості митця слова перехідної епохи. Отже, книга де Бройна багато в чому є неповторною, особливо якщо порівняти її з доробком на ту ж тему інших авторів. Адже письменники, які зверталися до образу Жан-Поля (Д. Бергер, Р. Дітер, Г. Фотенхауер, Г. Шнайдер), віддавали перевагу зосередженості на певному аспекті життя або творчості Жан-Поля, тоді як ідейно-естетичну домінанту твору де Бройна можна визначити як життя-творчість або творчість-життя людини слова, здійснюване всередині різноманітних тенденцій доби, духовні межі якої обдарований митець розсуває вже своїм неординарним існуванням.

Зображувальні тенденції реалізуються в тексті таким чином, що нерідко превалює принцип нарочитого або вимушеного сполучення складових, домінує техніка сплавлених фрагментів, образи Жан-Поля і його епохи синтезуються із окремих замальовок, зливаються в певну взаємообумовлену цілісність, в якій відсутня будь-яка завершеність, остаточна домовленість, фінальність. Можливо, це основна, фундаментальна ідея концепції де Бройна, який опирається на реалізовані ним елементи світовідчуття Жан-Поля і поділяє зокрема його тезу: «... життя людини складається лише з заплутаних вузлів і тільки за гробовою дошкою вони розплутуються: всесвітня історія для нього – незавершений роман» [1, с. 194]. Але більш того, – дану концепцію оповідач де Бройна утілює з висоти досвіду ХХ ст., зберігаючи свідомість дистанції, – як удаваної, так й істинної «історичної сліпоти», реалізовану в неостаточному характері оцінок і суджень, у певному концептуально-темпоральному релятивуванні викладу в підході до обраного матеріалу. Підкреслимо, що в основі такого релятивізму лежить відданість його об'єкту, він створений не чуттєвою байдужістю або концептуальною невизначеністю, а насамперед бажанням триматися осторонь будь-яких категоричних суджень, а також історичним визнанням динаміки матеріально-духовного плину, невпинної зміни цінностей духовного життя – зокрема.

Палітра самовираження «я» оповідача у творі Г. де Бройна надзвичайно різнобарвна. Крім аналізу причин та наслідків («Не релігійна завзятість, а бідність привела його до теології» [1, с. 131], «Куди більше підстав для цього мали його збіднілі піддані» [1, с. 129]), спостерігаємо вияви емоційного співчутливого ставлення («Та й де йому взяти час для кохання?» [1, с. 150]), яке забарвлюють припущення, скепсис, заперечення, спростування, «сухий» аналітизм, іронія, оцінність і тяжіння до парадоксу («Тому що могутності друкованого слова держава намагалась протиставити владу цензури, поки що досить невдало через німецьку роздрібненість – позитивний наслідок негативного явища» [1, с. 160]), у тому числі – удавано безсторонні, влучні оцінки («Він пристосовується зовнішньо, але не внутрішньо» [1, с. 167]), позбавлені засудження, підкреслено тверезі («Але саме бідність – те підґрунтя, на якому виростає все, що він пише, на якому зростає і він сам» [1, с. 153]). Коли інформації, зокрема про амбітні суперечки митців, не вистачає, де Бройн відверто зазначає: «Невідомо, чи знайомий йому був пізній твір Платнера, де той стверджував, що самою природою обумовлена моральна зверхність жінок над чоловіками» [1, с. 158], або вводить модус міркування з негативним висновком: «Чи у тому причина, що, як стверджує брат Кароліни, Гердер розтлумачив обом, нібито вони підходять один одному, або ж причиною розриву був тільки Жан-Поль – невідомо» [1, с. 249]. Відмітимо, що позиція оповідача-коментатора – чітка, однозначна, розстановка акцентів – досить виразна і етично виправдана, виступає в ролі наставника: «І ще треба порадити добре видання, з примітками, у які можна час від часу зазирнути, щоб після цього знову прочитати відповідну фразу» [1, с. 137], відкриваючи тим самим для читача широкий простір діалогічного тексту як власне фікціонального світу, що охоплює героя та його епоху.

Автор рухає через усю книгу цілу плеяду сучасників Жан-Поля – Й.В. Гете, Ф. Шиллер, Й.Г. Гердер, Й.Г. Фіхте, К.Ф. Моріц, Ф.В. фон Мейєрн та ін., маючи на увазі портретування літературної генерації – її сходження, розквіт, захід, а також загальне, типові та індивідуально позначене в ній. Де Бройн наводить лаконічні замальовки психологічних портретів Гофмана та філософа Якобі, які увиразнюють неповторні особистісні портрети митців: «Жан-Поль сорок сім, Гофману тридцять чотири роки. Багато що повинно їх об'єднувати. В них ті ж самі літературні нащадки. Гофман замолоду читав „Незриму ложу“ і „Геспера“. Жан-Поль полюбляє музику, Гофман композитор і капельмейстер. Обидва великі випивохи. І тим не менш вони не можуть потоваришувати» [1, с. 320]; «Якобі й сам не ставить питань приватного характеру й не допускає питань, які стосуються його особистості. Гірше, що Якобі не розуміє жартів (і тому не бажає читати „Катценбергер“ і „Фібеля“), суворо дотримується загальноприйнятого й знаходиться в постійному страсі, як би не набути ворогів. До того ж він ще й марнославний» [1, с. 321]. Ідея синкрісису у ХХ ст. модифікується – портретне і характерологічне зіставлення висвітлює закономірності літературних суперечок та розходжень на тлі культурного розвитку доби. Використовуючи техніку портретного паралелізму і пряму характеристику-оцінку, автор подає основні психологічні риси цих відомих осіб, сприймаючи їх як яскравих особистостей, з властивим їм світосприйняттям, контрастно сполучає їх образи, виважає їхні позиції у ставленні до Жан-Поля. Дотримання історичної істини стосовно тенденцій розвитку доби дозволило де Бройну досягти об'єктивності мотивацій і психологічної глибини характерів портретованих ним тогочасних осіб. Притім, протистояння німецької мізерії, прагнення піднятися над ганебним недостойним життям визначені де Бройном як основа буття героя.

Література:

1. Бройн Г. де. Жизнь Жан-Поля Фридриха Рихтера. *Годы в Вольфенюттеле: о Г. Э. Лессинге* / Герхард В. Менцель; Жизнь Жан-Поля Фридриха Рихтера / Перевод с нем. Москва: Книга, 1986. С. 129–344.
2. Ванденко О. А. Творча спадщина і образ Жан-Поля Фрідріха Ріхтера у сприйнятті сучасної германістики. *Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. праць* / відп. ред. О. Г. Хомчак. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. Вип. 2. С. 123–127.
3. Верстакова О. Б. «Жизнь Жан-Поля Фридриха Рихтера» Гюнтера де Бройна. Особенности жанра и стиля. *Реализм в зарубежных литературах XIX–XX вв.* Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. С. 198–207.
4. Berbig R. Laudatio. *Bruyn G. de. Altersbetrachtungen über den alten Fontane.* Berlin : Humboldt-Universität, 1999. S. 15–23.
5. Bruyn G. de. *Das Leben des Jean Paul Friedrich Richter.* Halle (Salle) : Mitteldeutscher Verlag, 1975. 409 S.
6. Liebs E. *Das Verfahren der Verführung Jean Paul* : Titan. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14512325.pdf>.
7. Meißner T. *Jean Paul und kein Ende.* URL: <http://docplayer.org/60032174-Jean-paul-und-kein-ende.html>.
8. Pfothenhauer H. *Jean Paul. Das Leben als Schreiben.* Biographie. München : Carl Hanser Verlag, 2013. 509 S.
9. Richter D. *Jean Paul. Eine Reise-Biographie.* Berlin : Transit Verlag, 2012. 144 S.
10. Schlinkert N. W. *Der gute Geist Ernst Platners: Zur Entwicklung des poetischen Ich Jean Pauls.* URL: <https://nwschlinkert.de/2013/08/11/der-gute-geist-ernst-platners-zur-entwicklung-des-poetischen-ich-jean-pauls-essay/>
11. Schneider H. J. *Jean Paul. Deutsche Dichter der Romantik : ihr Leben und Werk* / unter Mitarb. zahlr. Fachgelehrter hrsg. von Benno von Wiese. 2., überarb. u. verm. Aufl. Berlin : E. Schmidt, 1983. S. 13–56.